

על הארץ ועל אוצרותיה

(תשובה לתגובתו של הרב זאב וייטמן)

השגותיו של ידידי הרב זאב וייטמן למאמרי "לקראת שנת השמיטה תשס"ח" (יצהר' כח) מתמקדות בשתי נקודות מרכזיות:

- א. מתן העדיפות של 'אוצר הארץ' לספק תוצרת יבוא על פני היתר המכירה.
- ב. התנגדותנו להצעתו של הרב וייטמן להימנע מהפעלת היתר המכירה במטעים.

א. תוצרת יבוא מול היתר המכירה

כאשר רוצים לקבוע סדר עדיפויות בין אפשרויות שונות, בדרך כלל הברירה אינה בין הטוב והרע אלא בין הטוב ובין הטוב פחות. זאת בדיוק הסיבה שמערכת 'אוצר הארץ' נועצה בגדולי הרבנים של הציונות הדתית: הרה"ג אברהם שפירא, הראשל"צ הרה"ג מרדכי אליהו, הרה"ג יעקב אריאל והרה"ג דב ליאור שליט"א, שהם - מתוך ראייתם הכוללת - יקבעו את סדר העדיפויות.

סדר העדיפויות נקבע מתוך שקלול של שני גורמים: האחד - הלכות שביעית מהיבט המלאכות ומהיבט קדושת שביעית; והגורם השני - הרצון לחזק את החקלאות היהודית, במיוחד זו המתאמצת להדר בשמירת השמיטה, ולמנוע פגיעה מיותרת בה. היבוא - אין בו בעיה מבחינת איסורי שביעית. לעומת זאת צריכת תוצרת של היתר מכירה - יש בה לכל הפחות שאלה. אילו המציאות הייתה כפי שהציג אותה הרב וייטמן, ייתכן שהיינו מסכימים אתו בהעדפת תוצרת של היתר המכירה. אך נקודת המוצא שבסדר העדיפויות שקבענו נובעת מן ההנחה שהחקלאים המגדלים על פי היתר המכירה לא ייזקו אם מערכת 'אוצר הארץ' לא תקלוט את יבולם, מאחר והסחורה שהם מגדלים תימכר הן בשוק המקומי והן בשווקים שבחו"ל¹. יש לציין שההתלבטות אם להעדיף את הייבוא או את היתר המכירה מתמקדת בסוף שנת השמיטה, כשמקורות האספקה האחרים יסתיימו. השאלה העומדת על הפרק אינה אם להעדיף יבוא על פני תוצרת הארץ במשך כל השנה. יתר על כן, ההתלבטות מתמקדת רק בכמה מיני ירקות, כגון תפוחי אדמה, גזר ובצל, שבהם לא יהיו אז אלטרנטיבות מלבד יבוא או היתר מכירה. לכן איננו סבורים שבעיית ההשקעות של מיליוני ש"ח של מדינת ישראל כדי לצמצם את הייבוא על חשבון התוצר

1. אכן, אם נעמוד במצב שבו יתברר שקבוצת חקלאים מסוימת עומדת בפני נזק כבד בגלל חוסר ביקוש לתוצרתה, נכון יהיה לשווק את התוצרת הזאת במסגרת 'אוצר הארץ' כדי לקיים את מצוות 'וחי אחיך עמך', הקודמת להידורי שרות אחרים. כל זאת תוך הבאה בחשבון של כל השיקולים המעשיים הכרוכים בכך.

המקומי בסוף שנת השמיטה צריכה ליפול על כתפיהם ואחריותם של צרכני 'אוצר הארץ'². הרב זאב וייטמן טוען כנגדנו: איך אפשר ליישב את הסתירה בין תמיכה בהיתר המכירה מחד, ומאידך להימנע מצריכת תוצרת שמקורה בקרקעות מכורות? ואכן אנו מבקשים מן הציבור להביט על הנושא בצורה מורכבת. אין אנו אווזים בעמדה שבה היינו לפני חמישים שנה, כשהיה צורך חיוני להגן על הלגיטימיות של היתר המכירה³. כיום ברור לנו שיש ענפים בחקלאות שאין להם פיתרון אלטרנטיבי מלבד היתר המכירה. היסודות ההלכתיים שעליהם מתבסס היתר המכירה חזקים דיים, כדי שנסמוך עליהם במקרים אלו. אין אנו זקוקים עוד להניף דגל של תמיכה בהיתר המכירה, ולכן אנו יכולים לתמוך בהיתר המכירה כפיתרון לחקלאי כשאין ברירה, ובד בבד להימנע משימוש בהיתר המכירה במישור הצרכני, בפרט כאשר זה אינו גורם לפגיעה בחקלאי. זאת דעתנו במישור העקרוני. עם זאת, ברמה המעשית, החליטה מערכת 'אוצר הארץ', לספק, בסוף שנת השמיטה, תוצרת של היתר מכירה ממשקים דתיים למי שידרוש זאת⁴.

ב. אוצר בית דין בכל המטעים

כאמור, אנו מתנגדים להצעתו של הרב וייטמן להימנע באופן גורף מהפעלת היתר המכירה במטעים, ובלשונו של הרב וייטמן: "מדוע שלא יתמוך בפתרונות אלטרנטיביים טובים יותר להיתר המכירה, כשהדבר ניתן?". השאלה הבסיסית היא, למי מיועד היתר המכירה. האם הוא בא לפתור את בעיית החקלאי ואת בעיית החקלאות כערך וכענף מרכזי בקיום מדינת ישראל או שמא הוא בא לפתור את בעיית הצרכן? הרב וייטמן מאמץ גישה 'חרדית', ולדעתו היתר המכירה מיועד לפתור רק את בעיית הצרכן. לכן הוא מציע להימנע מהפעלת היתר המכירה בכל אותם גידולים שאינם יוצרים בעיית כשרות לצרכן, כגון: במטעים, בשטחי גידול המיועדים

2. מצבה הכלכלי של המדינה השתפר לאין ערוך בעשורים האחרונים, ולמעשה הגיע כבר לכלל עצמאות כלכלית. המדינה אינה פועלת לצמצם את הייבוא בשום תחום - לא ברכישת מוצרי מותרות ולא בנסיעות של תיירים לחו"ל. היא אף מרשה לעצמה לבזבז מיליארדים של שקלים בפרוייקטים מיותרים כמו גדר ההפרדה והגירוש מגוש קטיף. ועל כן כיום, בניגוד לעבר, לא נראה לי שבדיוק בנקודה הזאת של העדפת יבוא על פני היתר המכירה בסוף השמיטה - אנו צריכים לעשות את החשבון הממלכתי על חשבון השיקולים ההלכתיים.

3. **הערת העורך (ע. א.):** הקולות המערערים על היתר המכירה הולכים וגוברים ולא הולכים ויורדים, והצורך להגן עליו מפני המפקקים חזק כיום אף יותר מתמיד.

תשובת הכותב: היום ברור לכל יותר מבעבר שהשוללים את היתר המכירה מכל וכול אינם מתעניינים כלל בחקלאים ובאחיזה היהודית בארץ. החוגים החרדיים אינם מרגישים צורך להציע פתרונות רלוונטיים לענפים חקלאיים רבים מחד, ומאידך לא ראינו אותם יוצאים מגדריהם כדי למנוע את איסור "לא תחנם" שהיה בנתינת חבלי גוש קטיף לערבים. לכן עלינו לקבוע את המדיניות שלנו ביחס להיתר המכירה באופן אובייקטיבי, ולא מתוך שיקולים של הגנה על ההיתר מפני המפקקים והמלעיוזים עליו.

4. היתרון של היתר המכירה המתבצע במשקים דתיים הוא בעיקר בשני תחומים:

א. בגמירות הדעת של המוכרים להעביר לגוי את הבעלות על הקרקע, מפני שבוודאי אינם רוצים לעבור על איסורי שביעית.

ב. בהקפדה על הנחיותיו של הרב קוק זצ"ל, שגם לאחר המכירה לא התיר עשיית מלאכות חקלאיות האסורות מדאורייתא ע"י יהודי, ובעיקר - זריעה.

למאכל בהמה ובחלקאות המשווקת לחו"ל. לדעתו יש להפעיל את היתר המכירה רק בגד"ש בגלל בעיית איסור הספיחין, תוך התעלמות מוחלטת מכך שהחקלאים, המשווקים והצרכנים ייכשלו באינספור איסורי שביעית: הן איסורי מלאכות, הן איסורי סחורה, והן איסורי קדושת שביעית, והצרכנים כולם ייכשלו באיסורי 'לפני עיוור' ו'מסייע לדבר עבירה'⁵. על כן, הימנעות גורפת מהפעלת היתר המכירה במטעים אינה פיתרון אלטרנטיבי אלא 'אי-פיתרון'. אילו הרב וייטמן היה מודיע שהוא אינו עושה היתר מכירה לחקלאים שאינם שומרי מצוות - בטענה שאין עלינו חובה להפרישם מאיסור - ניחא (אף שיש לשקול שאלה זו בכובד ראש); אך הצעתו לבקש מחקלאי חילוני להפקיר את היבול בלב שלם, להימנע מעשיית מלאכות אסורות ולשווק את תוצרתו דרך אוצר בית דין אינה אלא פיקציה בעייתית לאין ערוך יותר מאשר היתר המכירה. אין ספק שחקלאים אלו ינהגו מנהג בעלים בפירות, יעשו מלאכות אסורות וישווקו את התוצרת כמו בשנה רגילה. ראוי לזכור - גם לבית הדין אסור לסחור בפירות שביעית! יתר על כן, לדעתנו הצעתו תגרום שני נזקים חמורים: (1) הצפה של השוק בפירות שביעית ובדמי שביעית. (2). פגיעה אנושה ביחס הציבור ל'אוצר בית דין'. אנשים יאמרו: אם כך נראה 'אוצר בית דין' - אל יהי חלקי עמו, שכן הוא הופך את השמיטה עם כל הרעיונות הנשגבים הכרוכים בה למין בדיחה עלובה ואין בינו ובין דאגה לחלוקת פירות שביעית לצרכן ולא כלום.

* * *

בנקודה אחת אני מסכים בלב שלם עם הרב וייטמן - סיום דבריו: המחלוקת בינינו "הינה מחלוקת לשם שמים כמחלוקתם של בית שמאי ובית הלל שאהבה, כבוד ורעות היו נוהגים אלו באלו".

תגובת הרב זאב וייטמן

א. על השגה חשובה בדבריי אין התייחסות בדברי הרב פרידמן, והיא: שלדעתי, אם אכן אוצר הארץ מתיימר לחזק את החקלאים שומרי המצוות, אין היגיון בהעדפת חקלאי הערבה על פני חקלאים שומרי שבת, אף אם החקלאים שומרי השבת סומכים על היתר המכירה בשביעית. ב. ההאשמה באימוץ "השקפה חרדית" לא מכובדת ולא מכבדת, אפשר להתווכח עם עמדה גם מבלי להדביק לה תוויות לא הוגנות (לא כלפי החרדים ולא כלפיי), מכיוון שהטענה כאילו אני הוא זה שאינו דואג לחקלאים, אלא רק לצרכנים, הופכת את הקערה והמציאות על פיה, שהרי כל הערותיי היו כנגד פגיעה בחקלאים היהודים הפועלים על פי היתר המכירה. ונדמה לי, שתמיכתי בהיתר המכירה לא בדיוק מגדילה את הפופולריות שלי בקרב אחינו החרדים. עמדותיהם של הרב פרידמן ושל 'אוצר הארץ' תהיינה הרבה יותר פופולריות ומקובלות אצלם. גם האמירה של הרב פרידמן שלא אנו צריכים לשאת על כתפיו את האחריות לנזק שביבוא לא בדיוק שונה מעמדת אחינו החרדים. ובכלל, אם ההתייחסות לחקלאים היא הגישה הציונית החיובית, וההתייחסות לצרכנים היא הגישה החרדית השלילית, הרי שדווקא אני מציע לדאוג לשמירת שמיטה של החקלאים על חשבון ההידורים של הצרכנים, ולא להיפך, כפי שנוקטים

5. עיי קטיף שביעית, פרק סט - משא ומתן עם מי שאינו שומר שמיטה.

ב'אוצר הארץ'. 'אוצר הארץ' רואה לנגד עיניו את הידורי הצרכנים ואינו משווק את תוצרת היתר המכירה, אף שמבחינת הצרכנים מדובר בהידור בלבד, ואילו לגבי החקלאים הוא מציע לסמוך על היתר המכירה ביד רחבה, אף שמבחינת החקלאים מדובר על היתר בעייתי, שאין בו לא הידור ולא שמירת שמיטה.

ג. לגבי הביקורת הנוקבת כנגד אוצר בית הדין הארצי המתוכנן אין לי אלא להצטרף לדברים, ואף אני שולל אוצר בית דין דמיוני כזה מכול וכול; אלא שזה לא אוצר בית הדין המתוכנן על ידי אוצר בית הדין יהיה במתכונת שאותה שרטטתי בספרי "לקראת שמיטה ממלכתית במדינת ישראל" ובמתכונת אוצר בית הדין שעשינו בגוש עציון בשמיטת תשמ"ז בעידודם ובהדרכתם של הגר"א שפירא והרב מרדכי אליהו, שהיו אז הרבנים הראשיים לישראל. אני מציע שלא לשפוט מערכת אוצר בית דין ארצית לפני שמכירים את פרטיה וכלליה, ולא למהר להעדיף אוצרות בית דין אחרים מבלי שיודעים את פרטים וכלליהם. וכדאי לגבש עמדה לגבי העדפת אוצר בית דין כזה או אחר, לא על פי ההצהרות המוקדמות אלא על פי המעשים בפועל - הן בתחום המלאכות, הן בתחום השיווק, הן בתחום ההסכמים עם החקלאים והן בתחום העמידה בהם והדאגה לקיומם. וזה ניתן יהיה להיעשות עם תום השמיטה.

